

O‘RTA OSIYO SHAHARLARIDA XVI–XIX ASRLARDA HUNARMANDCHILIK RIVOJI

Guliston davlat universiteti
Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
Tarix yo‘nalishi 75-21 guruh talabasi
Nortojiyev Jamshidbek

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada XVI–XIX asrlar davomida O‘rta Osiyo shaharlarida hunarmandchilik faoliyatining rivojlanishi, uning asosiy yo‘nalishlari, iqtisodiy va madaniy hayotdagi roli, hunarmandlar gildiyalari, ustaxonalar, ishlab chiqarish jarayonlari, shuningdek, chet ellik sayohatchilar va tadqiqotchilar nigohidagi tasvirlar asosida keng tahlil etiladi. Maqolada Buxoro, Xiva, Qo‘qon, Samarqand, Toshkent kabi shaharlardagi hunarmandchilik taraqqiyoti tarixiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: hunarmandchilik, ustaxona, gildiya, zargarlik, to‘qimachilik, temirchilik, keramik mahsulotlar, O‘rta Osiyo, Buxoro, Qo‘qon.

KIRISH

XVI–XIX asrlar O‘rta Osiyo tarixi iqtisodiy va madaniy jihatdan o‘ziga xos davr bo‘lib, ayniqsa hunarmandchilik sohasida katta taraqqiyot kuzatilgan. Shaharlar va qishloqlarda ixtisoslashgan ustaxonalar, mahalliy va mintaqaviy bozorlarga ishlaydigan ustalar hamda savdo-sotiq tarmog‘i orqali hunarmandchilik iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylangan.

Hunarmandchilik O‘rta Osiyoda ko‘p asrlar davomida rivojlangan bo‘lib, XVI–XIX asrlarda bu tarmoq yanada murakkablashdi. Ustalar maxsus ixtisoslashgan — temirchilar, misgarlar, zargarlar, to‘qimachilar, charmsozlar, sopolchilar va boshqalar. Rishton, G‘ijduvon, Samarqand va Marg‘ilonda chinni va keramika ishlab chiqarish mashhur bo‘lgan. Marg‘ilonda ipak va paxta tolasidan atlas, beqasam, shoyi kabi gazlamalar tayyorlangan. Buxoroda zargarlik, ustachilik, yog‘och o‘ymakorligi rivojlangan.

ASOSIY QISM

XVII asr muallifi Maxmud ibn Vali Samarkand haqida yozar ekan, quyidagilarni alohida qayd etib o‘tadi: “Samarqand keng hududlari, yaxshi iqlimi, mukammallik va ulug‘vorlikning boshqa vositalari mavjudligi tufayli dunyoning eng go‘zal va sarishta shaharlaridan biridir”. So‘nggi o‘rta asrlar shaharlarining rivoj topishida siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy barqaror vaziyat muhim rol o‘ynagan. Bu davrda Markaziy Osiyo hududda shakllangan davlatlar - Buxoro, Xiva va Qo‘qon

xonliklarida kechgan suronli, qarama-qarshiliklardan iborat jarayonlar siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotda ko‘plab nomutanosibliklarni keltirib chiqardi. Siyosiy notinchlik va o‘zaro urushlar avj olgan kezlarda shaharlar va ulardagi hayot chuqur inqirozni o‘z boshidan kechirgan.

Shahar hunarmandlari tomonidan yaratilgan turli-tuman mahsulotlarni sotish ichki va tashqi savdoning xamda savdo-iqtisodiy inshootlar - bozorlar, do‘konlar, karvonsaroylar tizimining kengayishini talab etar edi. XVI asrga oid Jo‘ybor shayxlari xujjatlaridan ayon bo‘ladiki, Buxorodagi savdohunarmandchilik inshootlaridan sanalmish do‘konlardan biri muftiy Mavloni Muhammad Aminga, xammomlardan biri amir Abdualiga, sovut tikish va sotishga ixtisoslashgan uchta do‘kon aka-uka amirlar - Mirza Mashhadi va Mirza Ulug‘beklarga, “Sarroflar karvon-saroyi” nomi bilan mashhur saroy esa amir Tinqilich o‘g‘li Mirza Bog‘iga qarashli bo‘lgan. Yuqorida nomi zikr etilgan Antoniy Jenkinson 1558- yilda quyidagilarni qayd etgan edi: “Buxoro qiroli na yirik qudratga, na boylikka ega, uning daromadi juda ozdir, u asosan shahar hisobiga yashaydi”. Shahar va qishloq, ahldan turli soliqlar sifatida tushadigan daromad hisobiga yashovchi oliy tabaqa vakillarining siyosiy notinchlik va iqtisodiy buxronlar davrida nochor ahvolga tushib qolganligini XVIII asr muallifi - Petr I ning O‘rta Osiyoga yuborilgan elchisi Florio Benevenining quyidagi so‘zlaridan ham kuzatish mumkin.

Rus elchisining qayd etishicha, XVIII asrning 20 yillarida “Xonning (Buxoro xoniga) o‘zi tuyalari, otlari va qoramollarining katta yarmini yo‘qotib”, ularni pulga sotib olishga majbur bo‘lgan. Bu holat O‘rta Osiyoning boshqa davlatlari - Xiva va Qo‘qon xonligi shaharlari misolida ham yaqqol kuzatiladi. Shaharlar - uning atroflari va qishloqlardagi iqtisodiy hayotning rivojlanishiga ijobiy turtki beruvchi markazlar ham edi. Shahar atroflari va qishloqlarda yetishtirilgan mahsulotlar - paxta, zig‘ir, g‘alla, sholi, tamaki, chorvachilik mahsulotlari va ko‘pgina boshqa mahsulot turlariga shaharlarda talab katta edi. Bu mahsulotlarning ayrimlari shahar hunarmandlari uchun xomashyo edi. Qishloq ahli esa hunarmandlar yasagan turli-tuman narsalarning asosiy iste‘molchilaridan biri edi .

Hunarmandchilik faoliyati ko‘pincha kichik ustaxonalarda olib borilgan. Har bir ustaxona 'usta-shogird' tizimida ishlagan, shogirdlar yillar davomida hunarni o‘rganib, usta maqomiga erishgan. Yirik shaharlarda ayrim hunar turlari bo‘yicha butun mahallalar mavjud bo‘lgan (masalan, Misgaron, Do‘ppifurushon, Kulollar mahallalari). Bozorlarda maxsus hududlar – 'tim'lar va 'chodirlar' bo‘lib, ular usta mahsulotlarini xaridorlarga taqdim etishda muhim rol o‘ynagan.

Hunarmandlar 'kasaba' yoki 'gildiya'larga birlashgan. Har bir kasb uchun ustoz-peshvolar tayinlangan. Bu tizim hunarmandlar o‘rtasida raqobatni tartibga

solgan, sifatni nazorat qilgan. Hunarmandlar bozorlarda belgilangan narxlarda ishlashga majbur bo'lgan, boshqa hududlardagi savdogarlar bilan raqobat qilish uchun o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'ygan. Ayrim gildiyalar xayriya ishlarida, jamoa hayotida faol bo'lgan.

Mahalliy bozorlarda savdo qilinadigan hunarmandchilik mahsulotlari sifatli va turli xil bo'lgan. Buxorolik ipak matolar, Xiva sopol idishlari, Qo'qonlik qurol-aslaha, Samarqandlik yog'och o'ymakorligi mahsulotlari tashqi bozorlarda ham mashhurlikka erishgan. Rossiya, Eron, Hindiston, Xitoy bilan savdo aloqalari orqali bu mahsulotlar xorijiy bozorlarga ham chiqib borgan.

Chet ellik sayohatchilar va tadqiqotchilar O'rta Osiyo hunarmandchiligi haqida muhim ma'lumotlar qoldirganlar. Arminius Vambery Buxorodagi hunarmandlarning mohirligini, har bir ustaning o'z mahsulotiga bo'lgan g'ururini ta'riflagan. Eugène Schuyler Xivada hunarmandlar mahallalari, bozorlar, ustaxonalarning zich joylashganini, ijtimoiy hayotdagi o'rnini e'tirof etgan. Samuel W. Baker esa Qo'qondagi atlas to'quvchilar va zargarlik buyumlarini jahon darajasidagi san'at namunasi deb atagan.

O'rta Osiyo hunarmandchiligi nafaqat iqtisodiy, balki madaniy ahamiyatga ega bo'lgan. San'at va bezakchilik, naqshlar, milliy elementlar, mahalliy naqshinkorlik, rang tanlovi, mahsulotlarning uslubiyati xalqlarning madaniy identitetida aks etgan. Bugungi kunda ham bu meros turistik mahsulotlar, milliy kiyimlar, me'moriy elementlar va amaliy san'atda davom etmoqda.

Xulosa

XVI–XIX asrlarda O'rta Osiyo hunarmandchiligi ijtimoiy-iqtisodiy hayotning ajralmas qismiga aylangan. Bu soha orqali nafaqat ichki bozorlar to'ldirilib, tashqi aloqalar kengaytirilgan, balki milliy san'at, bezakchilik va madaniyat shakllangan. Hunarmandlar mehnati tufayli O'rta Osiyo shaharlarining jozibasi, iqtisodiy salohiyati oshgan. Bugungi kunda bu merosni saqlab qolish va rivojlantirish madaniy taraqqiyot uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Rustam, A., & Nasimbek, M. (2021). A New Method Of Soil Compaction By The Method Of Soil Loosening Wave. The American Journal of Engineering and Technology, 3(02), 6-16.
2. Norimova, S. A., & Ehsonov, D. R. (2021). Analysis of the architectural image of the ancient city of tashkent. Scientific progress, 2(1), 851-856.

3. Abdusatorovna, N. S., Raxmonovich, E. D., & Odilbekovich, M. N. (2021). Architectural and planning solutions for microdistricts. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 31-36.
4. Muhammad-Sultanhan, P., Mukhsinjonugli, S. M., & Abdurakhimugli, X. A. (2020). Materials processing in the solar furnace. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(10), 1233-1237.
5. Saidvalikhanovich, P. M. S. (2020). Xolmatov Abdurashid Abdurakhim ugli, Sobirov Muslim Muhsinjon ugli. Magnetic materials synthesized in the sun furnace. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 7(4), 1499-13505.
6. Karimova, M. I. Q., & Mahmudov, N. O. (2021). The importance of elements of residential buildings based on uzbek traditions. *Scientific progress*, 1(6), 865-870.